

El text de la Passió d'Aranyonet, un drama que no va ser

«Si l'Edat Mitjana va tenir una passió, aquesta fou, com ha assenyalat F. Vernet, «La passió per la Passió de Jesucrist». Aquestes paraules introductòries d'Albert Hauf¹ semblen ser lícitament extensibles fins a la Catalunya del segle XVIII. Almenys en el seu vessant literari i textual.

Si bé encara avui dia es mantenen vives —no pas sense una certa dosi d'artificiositat— algunes representacions pasquals, sens dubte el testimoni físic quantitativament més important correspon al conjunt de textos elaborats el segle XVIII: Riquer, l'any 1964, insinuà —a partir de les dades fornides pels senyors Romeu i Massot— que el nombre de *Passions* transcrits a Catalunya durant el segle susdit podia superar la vintena². Avui —sense que puguem comptar amb una bibliografia actualitzada i prou a l'abast³— arribem, com a mínim, en aquella xifra; i, segurament, encara no podem donar-ne per clos l'inventari. Si ens atenem a les peculiars característiques d'aquesta mena d'obres (simplicitat, alt grau d'acceptació —dramàtica o tan sols lectora—, etc.), no ens haurà d'estranyar la possible recuperació dels fons artístics i bibliogràfics —fins dels menys importants o més excèntrics— de peces prou importants, sempre dins les limitacions que implica el gènere.

El present article és una evidència d'aquesta possibilitat, complerta: a Ripoll, per una felix casualitat he pogut exhumar un volum no descrit fins al moment, que, malgrat la migradesa qualitativa que pel comú podem detectar als textos passionístics, ofereix, si més no a l'estudiós, alguns elements de reflexió.

DESCRIPCIÓ DEL MANUSCRIT⁴

El volum que conté el *Llibre de la presa, Passió y mort de Jesu-Christ Nostre Señor* es conserva avui dia a l'Arxiu-Museu de Sant Pere de Ripoll, sense signatura. No està inventariat i no consta tampoc en cap catàleg. Després de tres fulls de guardes —amb nombroses *probationes pennae*— i d'un gravat de Pauner que representa Sant Ambrós, hi trobem un *Tractatus II in Aristotelis metaphisicam iuxta subtilissimi praeceptoris Ioannis Duns Scoti mentem* (ff.5r-96r -foliació moderna). El f.96v, l'ocupa una còpia d'uns *goigs* a Sant Romà, patró d'Aranyonet. I tot seguit, començat al mateix quadern, el text passionístic que presento, amb una paginació original que s'estén al llarg de 126 planes. El segueixen dos fulls d'una peça breu, fragmentària, titulada *Entremès del Ranoch, cuiner del col·legi de Santa (Creu) de pobres estudiants en Cervera*, «Compost per lo / Francesch Palau y Vagues, natural de la Pobla / de Lillet, bisbat de Solsona, en lo any 1784». Els fulls de paper, que tro-

bem plegats en format de quart (205 × 145 mm), amb una sola marca d'aigua tant al llarg del *Tractatus* com de la *Passió*, ens ajuden a confirmar la unitat del volum en blanc, que es relligà a mitjan segle XVIII. El relligat es manté ferm llevat dels fulls externs; el pergamí de l'enquadernació és força deteriorat.

Els versos de la *Passió* són copiats a una sola columna central. El ratllat previ és marcat per pressió, i forma una caixa de $\approx 190 \times \approx 110$ mm, sovint irregular. La caixa manté un marge aproximat de 30 mm paral·lel a la vora exterior del full, a les planes parells; i d'uns 20 mm paral·lel a l'eix del séc, a les planes senars. Aquest marge horitzontal és aprofitat per indicar, amb els noms, les intervencions dels personatges.

Les acotacions, en alguns casos, ultrapassen els límits de la caixa. Els 3.233 versos de què consta l'obra es reparteixen, no pas homogèniament, en un nombre de línies per pàgina que oscil·la entre 24 i més de 30. L'ús de reclams al marge inferior no és constant ni segueix cap pauta sistemàtica.

La lletra de la còpia, molt acurada, és de la segona meitat del segle XVIII (diferent, doncs, de la lletra del *Tractatus*, que podria ser de la primera meitat). Hi treballà una sola mà del cap a la fi, que no es pot identificar amb el transcriptor dels *Goigs*, ni amb el de l'*Entremès*, ni tan sols amb el dels poemets catalans intercalats als ff.84v-86v. Les abreviatures emprades són ben poques i força comunes: Febr. = febrer, Ntre. = nostre (p.1), Sma. = santíssima (p.24), — = nasalitat (per ex. Roboā = Roboam, etc.), l'acrònim INRI i les sigles S.P.Q.R. i, en general, reducció per apòcope dels noms dels personatges. Hi ha un cert ús dels calderons per indicar les acotacions a partir del v.1338 (p.52); també apareixen «cristus», en el títol i, especialment, en situacions solemniales en què intervé Jesús: benedicció de la taula, vv.210-214 (p.9); pregària dins l'hort, en llatí, (p.68) i paraules en la creu, en arameu i versió al llatí (p.109)⁵ La puntuació del text és primmirada, i quant a signes gràfics i caracterització lingüística em limito a deixar constància dels fenòmens més rellevants, sense aprofundir-hi ni entrar en detalls perquè preferiria d'ocupar-me'n detingudament en una altra ocasió: algunes poques confusions en la representació gràfica de les vocals àtones, pròpies dels parlars orientals (el fet que no hi siguin més nombroses pot ser degut o bé a la provenença dels textos o bé a la instrucció del copista); grafia *ÿ/y* per representar la conjunció i i, a més, els graduals en els diftongs; ús d'un únic accent (') fins i tot en els passatges llatins i arameu; pel que fa a les consonants cal destacar-ne: generalització de la grafia *ñ* —i només accidentalment *ny/nÿ/ñy*; — *ch* #, tant si va precedida de vocal com de consonant; dubtes en la grafia del pre-palatal africacat final; indicació amb *h* dels hiatus —especialment els d'arrel etimològica; confusions en les grafies *x* : *s* i *s* : *c* (aquestes darreres sobretot davant les vocals de la sèrie palatal), i d'altres problemes comuns en l'ortografia de l'època. La morfologia presenta trets arcaïtzants, d'explicació que potser resultaria prolixa en les actuals circumstàncies, i és de notar, en general, una manifesta influència de la llengua castellana en lèxic i sintaxi. Es pot parlar d'una certa regularització —o millor, potser, «regularitat»— en l'aplicació de les majúscules, sempre en la mateixa tinta que el text. Els títols (pp. 1 i 24) són confeïts amb lletres de diversos mòduls, seguint el gust que trobem tan reflectit en els editors del moment.

Per arrodonir aquesta forçosament breu descripció bibliogràfica manquen tan sols algunes dades externes al text: copista i història del volum. El colofó (p.126) ens

informa en termes prou eloqüents sobre el primer punt: «Llibre per Valentí Canudas y Portell / del Lloch de Arañonet. Vuÿ als 3. de / Juliol Any 1784. Laus Deo». Valentí Canudas y Portell, autor de la còpia, havia esmerçat els gairebé cinc mesos que es comprenen entre aquesta data i la del «Dia 10. Febrer. Any 1784» que consta al títol (p. 1) refonent, com a mínim, dos textos de la Passió i episodis perifèrics. El llogaret esmentat de Sant Romà d'Aranyonet (veïnat amb població disseminada a l'Oest de Gombrèn, amb un cens de 60 habitants l'any 1787)⁵ devia ser, segons es desprèn de les *probationes* de les guardes i de la dedicatòria al poemeta del f. 86v, el lloc d'origen dels germans Joseph i Valentí Canudas i Portell, ambdós estudiants a Cervera. És probable que fos en aquesta ciutat on Valentí copiés (o més ben dit refongués, amb abundor de lliçons contaminades) el present text de la *Passió*.

La història del volum s'acaba el mateix any 1784, perquè de moment no n'hi ha més referències posteriors. El llibre arribà al seu estatge actual, junt a la biblioteca de la Comunitat de Preveres, segurament per donació de particulars, a començaments de segle; però aquest darrer supòsit és difícil de comprovar per raó de la manca ja esmentada de registre.

CONTINGUT

En línies generals el contingut del *Llibre de la Presa Passió y Mort de Jesu-Christ Nostre Señor* s'adiu familiarment als textos coetanis coneguts de la mateixa temàtica (en aquest aspecte, caldria incloure'l al setè grup que distingeix el Sr. Romeu)⁶. L'episodi de la Passió pròpiament dit és envoltat d'altres escenes més o menys connectades amb aquell nucli temàtic⁷. Així, a la p.1 se'ns anuncia el que pot ser considerat un primer bloc, precedent al nus de la Passió, advertint que «Va al principi la Conversió de la Mag-/ dalena, la entrada de Christo a Jeru-/ salem, lo Despediment de Jesús, y / Maria Santissima». Aquest índex inicial es veu modificat en la còpia per la intromissió d'una *Loa* (vegeu *infra*).

Immediatament segueix, doncs, la «Conversió de la Magdalena en casa del Fariseu», únic episodi de tot el *llibre* que compta amb una llista de *Dramatis Personae* («Jesús, Magdalena, St. Pere, St. Joan, Judas, Simó, Fariseu, Faluel Fariseu, Abdías Fariseu, Musica»).

Els 310 versos que la componen se'ns apareixen com els més elaborats i amb més pretensions literàries de tota l'obra —malgrat els sovintejats casos d'hipometria i d'hipermetria, palesos al llarg de tot el *Llibre*, i que no exemplificaré. Basta donar compte de les combinacions mètriques per evidenciar l'origen culte del passatge, que no es correspon al to de la resta: versos heptasil·labs amb rima assonant als parells (vv.1-40); resposta de Música en eco a les paraules de la Magdalena (vv.41-50); quartetes heptasil·làbiques amb rima croada consonant (vv.115-214); cançó i «copla» en quartetes pentasil·labes amb rima encadenada —mentre que les interrupcions i els apartats mantenen l'estrofisme anterior (vv.215-240); i, ja al final, dues espí-neles caudades que anuncien la penitència de Magdalena. (291-310)

Segueix a aquest el breu episodi —simètric— de l'entrada de Crist a Jerusalem (vv.311-344), en apleixats heptasil·labs quan parlen els «miñons» i quintets —un dels quals és defectiu— quan intervé Crist.

A la pàgina 15, sense avís previ, trobem una *Loa al lector de la Passió de Jesús*

Nostre Señor, element també comú a d'altres «Passions» de l'època. Escrita en quartetes numerades de l'1 al 62 (vv.345-591; sembla faltar-hi un vers 352 bis) fa un relat que abraça des del Gènesi —amb la institució del pecat original— fins a un resum de la vida i passió de Crist, el nou Adam.

L'últim dels episodis anunciats al títol és el «Despediment de/ Iesus y Maria/ Santíssima antes de anar a / morir Christo Señor Nostre» (p.24), farcit d'argumentacions retòriques a favor i en contra de la immolació messànica, en quintets heptasil·labs (vv.642-1284). Cal fer una remarca especial en el recurs, cetament barroquitzant, de la lectura per un àngel de sengles cartes intercessores de personatges veterotestamentaris: Adam, David, Moisès, Jeremies i Abraham (vv.971 i ss. —potser falta un vers entre el 991 i el 994, ja que s'hauria de tractar d'un quintet).

Amb una senzilla acotació que comenta «ara se comensa la Cena, Presa y Passió de/ Jesu-Christ Nostre Señor. Comensa la cena del Sr.» (p.50) es dona inici al cos central del text: l'anomenada *Passió*. És de fer notar l'absència de títols, llistes de personatges o altres elements que serveixen de hiatus en el continu de l'obra.

El fil argumental es teixeix, a partir d'aquest punt, a base de reelaboracions de materials evangèlics —dels sinòptics, de Joan i àdhuc d'algun passatge dels apòcrifs—, tan comunes i reconegudes en la literatura passionística. En la successió lineal d'esdeveniments⁸, transcrits les intervencions en heptasil·labs aparellats, hi trobem certes ruptures, molt breus, que suposen un agosarat transport espàcio—temporal de l'escena: la venda de Jesús, per part de Judes, a l'assemblea de rabins convocada prèviament (vv.1554-1729) — comuna a diverses *Passions*; i, sobretot, els dos quadres independents, però estructuralment complementaris: les negacions de Pere, seguides de «Lo plant de Sant Pere Apòstol» (vv.1938-1970) i el penediment de Judes, seguit de l'esgarrafós «plant de Judas Iscariot» (vv.1971-2053).

El darrer gran episodi de l'obra —el Davallament i la sepultura de Jesús— mereix una atenció especial en el present cas, ja com a testimoni del mètode del copista respecte a les fonts, ja per la importància de les fonts mateixes. Al peu de la pàgina 114 hi ha una acotació ratllada que informa «Comensa lo Devallament de la creu», seguida de la primera aparició de Josep Abarimatia. Però l'acotació que resta com a vàlida no apareix fins a la pàgina 120, quan Josep troba Nicodem, immediatament després de l'heterogeni «Plant de Pilat» (vv.3048-3081). Sembla possible que aquest canvi de situació de l'inici sigui degut, més que a una reflexió del copista, a la influència d'alguns materials que componen l'escena anterior, la petició a Pilat del cos de Crist.

El primer d'aquests materials, que mètricament —octosil·labs aparellats— i estilísticament no suposa cap ruptura amb els passatges que el precedeixen (almenys des del «Plant de Sant Joan», v.2540 i ss.), és el que hauria marcat l'aparició del primer títol. Es tracta d'una còpia que, sense cap mena de dubte, prengué com a model el mateix del fragment trobat a Ulledecona i publicat pel Sr. Romeu⁹. Basta només una breu comparança per adonar-nos de les notables similituds entre ambdós textos:

Ms. d'Aranyonet

Joseph Ab gran rahó, del Cel lo sol
 Abarimia. la terra se cobra de mortal dol,
 2920 puix que la Llum del cel se veu
 injustament mort en la creu.
 ¡O mestra meu, y Redemptor,
 baixat del cel per nostre amor,
 que certament ab crueltat
 2925 tan manso Añell han devorat!
 la enveja gran dels Fariseus
 vos han clavat de mans y peus;
 mes a pesar de son intent
 Déu, Rey, sou just eternalment. [etc.]

[Pilat]

puix és ja mort, jo só content
 3075 que.l sepulteu honradament.
 Anau, Joseph y quants voldreu
 podeu-lo baixar de la creu. [etc.]

[Joseph]

1 Ab gran raó, del cel lo sol
 la terra còbria ab mortal dol,
 puix que la llum del món se veu
 injustament mort en la creu.
 5 ¡O mestre etern y Redemptor,
 bayxat del cel per nostre amor,
 que fera ynica ab crueldat
 tan mans anyell à devorat!
 la enveja gran dels fariseus
 10 vos enclavà en creu de mans y peus;
 mes a pesar de son intent,
 viureu, sol just, eternament.

[Pilat]

Puix que ya és mort, yo só content
 100 que.l sepulteu honradament.
 Anau, Joseph, y, quant voldreu,
 podeu baixar-lo de la creu.

La reaparició del títol hauria esdevingut, posteriorment, en ampliar aquesta escena amb uns versos —quartetes creuades— d'una altra tradició (Vid. «Plant de Pilat», vv.3048-3073, amb l'oblit d'uns possibles 3049bis i 3052bis).

La versemblança d'aquesta hipòtesi es fa palesa si pensem que la interpolació dels passatges allarga considerablement l'escena, cosa que permet de considerar-la com un episodi «pont» autònom, precedent al Davallament pròpiament dit. D'altra banda l'accés a d'altres versions pot afavorir per ell mateix el canvi d'estructura de l'obra, en tant que les fonts poden ser estructurades d'una manera diferent. (Recordem, en aquest aspecte, que en la gran majoria de Davallaments se sol associar el començ de l'escena de Davallament a l'aparició de dos personatges, Josep i Nicodem, i, just en aquesta intervenció s'introdueix el segon encapçalament.)

L'acció s'estén per les mateixes escenes que al text d'Ulldecona, amb algunes variants de lectura (el copista d'Aranyonet tendeix a les *lectiores faciliores*) i unes poques ampliacions. Acaba, com sospitava el Sr. Romeu, «amb el trasllat del cos al sepulcre i l'adoració d'aquell lloc»¹⁰ (ocupa els vv. 3204-3233). No hi ha, però, nous planys de la Verge ni de Magdalena, ni cap nova adoració a la creu, ni comiat final dels actors, i espero poder donar compte d'aquesta última absència en el darrer apartat d'aquest treball.

CONCLUSIONS

A finals del segle XVIII, quan les possibilitats literàries d'aquests mateixos motius ja havien estat explotades des de diverses perspectives (Cfr., per exemple, les *Meditationes Passionis Christi*, les versions del segle XVI de la *Contemplació de la Passió*, els textos del *Gamaliel*, el *Soliloqui de Caifàs*, etc.) és quan trobem un major esclat de transcripcions sobre la Passió i episodis annexos. Situació paradoxal, si tenim en compte els contrasentits que implica: teatralment es mantindria una tècnica arcaica, al marge de i d'esquena al teatre profà de l'època; socialment, l'espectacle —i només l'espectacle— té en contra d'una manera permanent i aferrissada les autoritats eclesiàstiques.

La hipòtesi que em permeto de proposar —i que un estudi més detallat s'hauria d'encarregar de verificar— és d'identificar els textos de la *Passió* del segle XVIII com a corresponent actualitzat de les *Meditationes* i les *Contemplacions* pretèrites. És a dir: considerar que, almenys algunes d'aquesta vintena llarga de còpies del s. XVIII, no van ser traslladats al paper ni concebuts amb pretensions de servir mai com a «llibre» teatral.

Determinats detalls semblen confirmar-ho, almenys en el nostre cas: a) El títol general de «llibre» denota una entitat altra que la de «text teatral». b) Absència de divisions internes en el text (actes, escenes o equivalents), naturals en les obres dramàtiques. c) Presència d'una *Loa al lector*. d) Absència de llistats de personatges. e) Pobresa d'informació «teatral» en les acotacions —sobretot en canvis i jocs escènics veritablement complexos. Aquestes característiques es completen amb dues altres observacions: és palesa l'absència de treball posterior sobre el text (no hi ha modificacions ni canvis —compareu-lo amb el text que serví de base a les representacions a Cervera el s. XVI, per exemple¹¹—; i no deixa de ser simptomàtic l'entorn «escolar» de la còpia (comú a d'altres textos similars).

No ens ha d'estranyar, doncs, que no hi aparegui el comiat dels actors, perquè segurament el copista no preveïa la possibilitat d'una dramatització.

Tot això no pretén pas de negar que aquesta mena de textos no prenguin per model veritables obres teatrals —les representacions, malgrat els inconvenients institucionals eren una realitat: en la mesura que els nous textos hi són fidels, en mantenen l'estructura o alguns elements constitutius (per ex. la *Loa al lector* del nostre text és un constitutiu d'origen manifestament teatral).

Vull dir, més aviat, que la representació havia de ser «interna», actualitzada per la lectura, i que tot el context falsament dramàtic havia de contribuir només a formalitzar la manera «de estar en spirit present a totes aquestes coses e en cascun acte que en la sancta passió e cucifixió del gloriós Senyor foren fets, afectuosament, amorosa, diligent y ab gran perseverància», com ens indica *La Contemplació* anònima del s. XVI¹². Però al segle XVIII, més que rebre unes informacions filtrades i participar retòricament en les interpel·lacions d'un allunyat narrador omniscient, devia atreure ser-ne el testimoni directe encara que només fos mitjançant un «teatre imaginari».

NOTES

- 1.- HAUF, Albert: Introducció a *Contemplació de la Passió de Nostre Senyor Jesucrist*, Edicions del Mall, Barcelona, 1982, pàg. 5.
- 2.- Vegeu RIQUER-COMAS: *Història de la literatura catalana*, vol. III, pàg. 509 i n. 20. Els treballs dels senyors Romeu i Massot — citats al llarg de tot el treball — són: ROMEU i FIGUERAS, Josep: *La légende de Judas Iscariot dans le théâtre catalan et provençal: Essai de classification des Passions dramatiques catalanes. Actes et mémoires du 1er Congrès international de langue et littérature du Midi de la France*. Pimpri, Avinyó, 1957. pp. 68-106.
(N'hi ha extractes a la introducció del llibre SABANÉS, A.: *La Passió d'Esparreguera*, Ed. Barcino, Barcelona, 1957. pp. 12-18 i a «Els textos dramàtics sobre el davallament de la Creu a Catalunya i el fragment inèdit d'Ulldecona», Dins ER, XI, 1962: pp. 103-107) i MASSOT i MUNTANER, Josep: «Notes sobre la supervivència del teatre català antic», també dins ER, XI, 1962. pp. 49-101.
- 3.- Les publicacions més a l'abast no fan sinó repetir — amb glosses i algunes observacions — les notícies dels Srs. ROMEU i MASSOT (Vid. nota anterior). Vegeu: BOHIGAS, Pere: «Notes sobre l'antic teatre català», dins *Aportació a l'Estudi de la Literatura Catalana*, PAM «Abat Oliba», 23. Barcelona, 1982. Especialment pp. 340 ss. MASSIP, Jesús-Francisc: *Teatre religiós medieval als països catalans*, Institut del Teatre, «Monografies» 17. Barcelona, 1984. pàg. 55 i n. 37; Id.: «La literatura popular pre-industrial» dins *Història de la literatura catalana* vol. I Ed. 62-Orbis, 1985. Especialment pp. 196 i ss. No m'ha estat possible la consulta d'un treball (potser tesina?) de Pep VILA, coautor, d'altra banda, d'un interessant volum: *Festes Públiques i Teatre a Girona*, Ajuntament, 1983.
- 4.- Per a la present descripció m'he servit — amb lleugers canvis d'ordre — del treball de BOHIGAS, P., MUNDÓ, A.-M. i SOBERANAS, A.-J.: «Normes per a la descripció codicològica dels manuscrits» separata de «Biblioteconomia», 77-78. 1973-1974. (Pàgs. 93-96).
- 5.- IGLÉSIES, J.: *El cens del comte de Floridablanca*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1969. Vol. I, pàg. 606.
- 6.- Vegeu la bibliografia esmentada a la nota 2.
- 7.- Sembla costum de l'època de presentar la «Passió» amb altres episodis perifèrics. Vegeu, a més de les descripcions fornides a la bibliografia de la nota 2, l'article del Sr. Massot: «Drama de la Passió», *Diccionari de la literatura catalana*, Ed. 62, 1979 pp. 537-539 (també «Passió» a la GEC) i, per exemple, les descripcions de l'AGUILO núm. 2680-2682, corresponents només a la versió arranjada de Fra Antoni de Sant Jeroni.
- 8.- La cadena d'intervencions és la «normal» en aquest tipus de textos: preparació de la Pasqua, celebradora a casa de Simó (vv. 1295-1346); Sant Sopar, lavatori i establiment de la transsubstanciació i del ritu eucarístic (vv. 1347-1377 —hi falta el v. 1352 bis); anunci i profecia de la Passió, amb al·legacions dels Apòstols (vv. 1378-1447); anada a l'hort, amb les últimes doctrines (vv. 1490-1549); pregària de Jesús, aparició de l'àngel i suor de sang (vv. 1730-1757); presa i conduccions successives a casa d'Annàs (vv. 1758-1871), Caifàs (1872-1937), Pilat (vv. 2067-2125), Herodes i retorn a Pilat (vv. 2126-2175); sentència, flagel·lació i coronació d'espines (vv. 2184-2413); oració a la Creu (2414-2495); episodi de la Verònica (vv. 2496-2525); «Plant de Joan Apòstol» en octosíl·labs apleats (vv. 2540-2583); trobada de Maria, Magdalena i Joan (vv. 2584-2651); juguesca de la túnica, col·locació del INRI, diàlegs al peu de la Creu i llançada de Longi, cec (vv. 2652-2857). Plors de Joan i de les Maries al peu de la creu (vv. 2858-2887).
- 9.- Vegeu nota 2 «El Davallament...».
- 10.- «El Davallament...» pàg. 119.
- 11.- Vegeu DURAN i SANPERE, A. i DURAN, E.: *La Passió de Cervera*, Ed. Curial, «Torres Amat», 1. Barcelona, 1984.
- 12.- Vegeu nota 1, pàg. 29.

JORDI MASCARELLA i ROVIRA
Barcelona-Ripoll, gener de 1985